

Савецкая чарга нумар 1 — чарга ў Маўзалеі, куды прадстаўнікі прыўладнай вярхушкі краіны заходзілі без чаргі — як замежныя турысты.

Хто апошні? Скажыце, што я за вамі. Вы тут не стаялі — выразы, народжаныя чэргамі.

Яшчэ адно значэнне слова *чарга*: пэўная колькасць боезапасу, выпушчаная з аўтаматычнай зброі за адзін прыём. *Кулямётная, аўтаматная чарга*.

Сьведкі сталінскіх расстрэлаў згадваюць, што апрача разавых пісталетных стрэлаў, зь месцаў забойстваў чуліся і *кулямётныя чэргі*.

Чарніла

Уладзімер Арлоў

Чарніла — сучасны адпаведнік старабеларускага атраманту.

У 60-ыя гады XX стагоддзя слова *чарніла* пачало імкліва губляць свой ранейшы сэнс, перавандроўваючы ў слэнг. У малодшых клясах сярэдняе школы мы ведалі, што *чарніла* — гэта тое, чым мы пішам, зьмесьціва нашых шклянках або парцелянавых *чарніліцаў*. У старэйшых клясах мы ўжо спрэс карысталіся шарыкавымі самапіскамі й добра засвоілі, што *чарніла* — гэта пагане танае віно: „Пладова-ягадае“, „Яблычнае“, „Прамень“, „Вэрмут“.

Украінскія вытворцы забяспечвалі беларускіх аматараў *чарніла* папулярным гатункам „Біле міцне“. Азэрбайджан шчодро паіў Беларусь „Агдамам“ і „Санцадарам“. Беспрысветна густы „Санцадар“ меў поўнае права звацца *чарнілам* і ў першасным сэнсе гэтага слова. Недапітым „Санцадарам“ можна было без праблемаў напісаць ліст.

На пачатку 90-х гадоў быў час, калі здалася, што *чарніла* знікае з нашых крамаў, саступаючы свае пазыцыі напоям, якія мелі большыя падставы афіцыйна менавацца віном. Але новыя вятры дэмулі нядоўга. Паводле шматлікіх просьбаў працоўных і нават без рэфэрэндуму *чарніла* трыюмфальна вярнулася і разам з гарэлкаю зрабілася адным з асноўных прадуктаў харчавання для катастрафічна вялікай часткі насельніцтва.

Што праўда, пры гэтым *чарніла* набыло, так бы мовіць, сувэрэнны прысмак. На месцы колішніх „агульнасаюзных“ назваў на налעпках з'явіліся найменні кшталту „Белая вежа“ або „Водар мяты“, празваны ў народзе „Морда мятая“.

Апошнім часам паўпустыя паліцы айчынных крамаў аздобілі магутныя батарэі пляшак з надзіва моташным паводле водгукаў спецыялістаў *чарнілам* „Александрыя“. Пітушчы электарат замілавана перахрысьціў „Александрыю“ ў „Родзіну прызідзента“, а найбольш дасціпныя жлукты любоўна перайменавалі новы напой у „Сьлёзы Галіны Радзівонаўны“.

Паведамленьне пра тое, што якраз гэтае пітво ўпрыгожвае сьвяточны стол грамадзяніна Лукашэнкі, зь незалежных крыніцаў пакуль не пацвердзілася.

Член

Сяргей Дубавец

Царкоўнаславянскае слова „член“ у гутарковай беларускай мове гучыць як звышэмацыйнае. Вінаватая ў гэтым прыналежнасьць слова да комплексу фізіялягічных тэрмінаў. Таму *член* не эстэтызуецца ў нас гэтаксама як, скажам, зона або орган. *Палавы член* і *член КПСС* або *член-карэспандэнт* — для беларускай мовы гэта непераадольнае збліжэньне звышэмацыйнага і эмацыйна нэўтраль-

нага ў адной аманімічнай пары. Прычына, відавочна, у прадузятым стаўленьні беларуса да ўсяго цялеснага, найперш звязанага з эротыкай і сэксам. Вось чаму ўжо першыя рэфарматары і стваральнікі беларускай мовы імкнуліся „разьвесці“ амонімы на два розныя словы. Вацлаў Ластоўскі прапаноўваў *члены цела* называць чэлесамі, а *членаў таварыства* — чальцамі. Да сёння яшчэ нельга сказаць, што гэтыя наватворы прыжыліся. Але ўжо шмат хто карыстаецца імі.

На хвалі моўнага адраджэньня часоў Дэкларацыі сувэрэнітэту Рэспублікі Беларусь замест *члена* з агульнае маўклівае згоды пачаў шырока выкарыстоўвацца „сябар“. Гэты факт пацвярджае зноў жа зусім не імкненьне адстароніцца ад расейскае мовы, а згаданае эстэтычнае непрыняцьце звышэмацыйнага *члена*. Праўда, „сябар“ на месцы *члена* стварае для карыстальніка беларускае мовы пэўныя праблемы. Сябар партыі або калегіі адвакатаў гучыць хутчэй як прыхільнік, а ня ўдзельнік партыі ці калегіі.

Яшчэ больш блытаная сытуацыя стварылася з *членам цела*. Дзякуючы „Дамавікамэру“ Адама Глёбуса прыдуманая Ластоўскім слова „*чэлес*“ устойліва асацыюецца цяпер з мужчынскім палавым органам і ні з чым іншым. Таму спроба Васіля Сёмухі выкарыстоўваць гэтае слова ў перакладах біблейскіх тэкстаў у шырэйшым значэньні прыводзіць часам да анэкдатычных вынікаў. Словы пра патрэбу даглядаць і берагчы *чэлесы* свае могуць успрымацца з эратычным падтэкстам.

Акрамя ўжо згаданага ўдзельніка, „Слоўнік сынонімаў“ прапануе яшчэ і супольніка, і партнэра. Але й тут поўнае дакладнасьці няма. Не эўфэмізуецца ў беларускай мове *член*. І канца пошукам пакуль не відаць. У такіх выпадках справа, відаць, зрушыцца не мэханічнай заменай аднаго слова на другое, а зьменаю стэрэатыпаў, якія пануюць у грамадстве, і самога грамадства. Некалі жывая плынь беларускае мовы, безумоўна, знойдзе прымальныя для ўсіх назовы згаданых паняцьцяў. І гэта ўжо ня будзе эстэтычна чужое і звышэмацыйнае слова „*член*“.

Шахматы

Андрэй Дынько

Старая беларуская шахматная школа спаткала свой „мат“ — а *мат* па-пэрсідзку і арабску значыць „сьмерць“ — пад нацысцкімі кулямі ў менскім і віленскім гета. Новых *шахматыстаў* разьмеркавалі ў Беларусь з Расеі ў рамках праграмы аднаўленьня разбуранай гаспадаркі. Тады ў Беларусь прыбылі гросмайстры Суэцін і Баляслаўскі, будучая віцэ-чэмпіёнка сьвету Кіра Зварыкіна, а таксама будучы міжнародны майстар Якаў Сакольскі, якому судзілася распрацаваць самы беларускі *шахматны* пачатак.

Калі ў сычыльянскай абароне ці ангельскай партыі наперад сунуць пешку (якую па-беларуску, паводле Ластоўскага, можна называць таксама ніжнікам) ад слана (або вышніка), у французскай абароне — ад каралевы (або кралі), у стараіндыскай — ад каня, але асыярожна, на адну клетку, дык у беларускім дэбюце Сакольскага першым жа ходам пешка вырываецца ад каня аж на дзьве клеткі наперад — b4!

Дэбют Сакольскага — пачатак цалкам алягічны. Здаровы *шахматны* глузд патрабуе напачатку захопліваць цэнтар, а не мітусіцца на флянгах. Дэбют Сакольскага па вялікім рахунку — досыць прымітыўная пастка, разьлічаная на недасьведчанага праціўніка, які адкажа на ф’янкета белых каралеўскай